

ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАР ЧОҒИДА ҚУТҚАРУВЧИЛАРНИ ПСИХОЛОГИК ТАЙЁРГАРЛИГИНИНГ ЎРНИ ВА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Зиёдуллаев Олим Бахриддинович

подполковник

Тошкент вилояти фавқулодда вазиятлар бошқармаси бошлиғи ўринбосари.

Аннотация: *Фавқулодда вазиятлар ва офатлар сонининг кўпайиши ҳамда оқибатларининг оғирлиги билан боғлиқ ҳолда, энг муҳим касблардан бири қутқарувчининг фаолияти ҳисобланади. Унинг мураккаблиги турли хил табиатдаги экстремал омилларнинг таъсирида, меҳнат вазифаларининг хилма-хиллигида, сезиларли жисмоний ва психологик рухий-стрессда бўлиб, бу қутқарувчининг шахсиятига ва унинг касбий мотивациясига ўз таъсирига эга.*

Таянч сўзлар: *қутқарувчи, стресс, фавқулодда вазият, психологик, фавқулодда вазиятни бартараф этиш, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги.*

В связи с увеличением количества чрезвычайных ситуаций и катаклизмов, а также серьезности последствий, одной из важнейших профессий является деятельность спасателя. Его сложность заключается во влиянии экстремальных факторов различной природы, в разнообразии трудовых задач, в значительном физическом и психологическом перенапряжении, которое оказывает свое влияние на личность Спасителя и его профессиональную мотивацию.

Ключевые слова: *спасатель, стресс, чрезвычайная ситуация, психология, экстренное реагирование, Министерство по чрезвычайным ситуациям, зарубежный опыт*

Due to the increase in the number of emergencies and cataclysms, as well as the severity of the consequences, one of the most important professions is the activity of a rescuer. Its complexity lies in the influence of extreme factors of various nature, in the variety of work tasks, in significant physical and psychological overstrain, which has its effect on the personality of the Savior and his professional motivation.

.Key words: *Rescuer, stress, emergency, psychological, emergency response, Ministry of emergency situations, foreign experience.*

Бугунги кунда вазиятни баҳолашда фавқулодда вазиятлар сифатида қайд этилган турли хил табиий ва техноген офатларнинг салбий оқибатлари сони ва кўлами доимий равишда ошиб бораётганини таъкидлаш одатий ҳолга айланиб бормоқда. Ҳозирда ҳар йили дунёда табиий офатлар қурбонлари сони ўртача 5 фоизга ошган.

Фавқулодда вазиятлар нафақат иқтисодиётга хавф солади, балки инсонларнинг хавфсиз яшашини хавф остига қўйиши, ижтимоий-сиёсий беқарорликни келтириб чиқариши мумкин. Жамият техносферага қарам бўлиб

қолади – унинг вайрон бўлиши фалокатга тенг, назоратсиз чексиз ўсиш эса атроф-муҳитнинг бузилишига олиб келиши мумкин. Шунинг учун ҳам бугунги кунда аҳолини фавқулодда вазиятлардан ҳимоя қилиш давлатнинг аниқ белгиланган ижтимоий вазифасидир.

Ўзбекистон Республикасида ўзига хос табиий ва техноген хавф-хатарларга қарши туриш мақсадида фавқулодда вазиятларда ҳаракат қилишнинг давлат тизими (ФВДТ) яратилди. Унинг фаолиятини бу борадаги давлат сиёсати ва амалий чора-тадбирларини фавқулодда вазиятлар вазирлиги мувофиқлаштириб боради.

Фавқулодда вазиятлар вазирлигининг асосий кучлари бу - қутқарув бўлинмаларидир. Қутқарувчилар вазирликнинг фавқулодда вазиятларни бартараф этишдаги биринчи навбатдаги куч воситалари ҳисобланади.

Қутқарувчи - бу ўзи ва унга ўхшаганлардан бошқа ҳеч ким қила олмайдиган иш учун масъулдир. Унинг руҳий ҳолати кучли бўлиши керак. Табиийки, экстремал шароитларда хавfli вазифаларни ҳал қилишни одамга ишониб топширишдан олдин, уни нафақат кўплаб номзодлар орасидан танлаб олиш, балки уни шунга мос равишда тайёрлаш керак. Ҳа, вазиятнинг ўзи кескин бўлган ва ҳалокатли портлаш учун битта учқун етарли бўлган жойда совуққонлик, эҳтиёткорлик ва малакали ҳаракат қилиш ҳамма ҳам бунга қодир эмас.

Қутқарувчи - бу алоҳида турдаги шахс. У ҳар доим қаерда муаммо бор, қаерда бахтсизлик бор, қаерда одамлар ёрдам кутмоқда. У хавф остига тушиб қолган, бўронли тошқин оқимида ёки олов билан ўралган бинода қолганларни қутқаради.

Инсонпарварлик ишига бағишлаган олий тоифали мутахассис ҳисобланади [3].

Қутқарувчилик касби турли руҳий-стресс омиллари билан боғлиқ. Мавжуд вазиятнинг ноаниқлиги, доимий хавф-хатарни кутиш, тез ўзгарувчан вазиятларни доимий мантиқий ва психологик таҳлил қилиш зарурати, диққатнинг жадал ишлаши, инсон қайғуси билан ишлаш инсон руҳиятига кучли ва ноаниқ таъсир кўрсатади. олдидаги вазифаларни самарали ҳал этиш учун барча жисмоний ва ақлий имкониятларини.

Қутқарув ва бошқа фавқулодда ишларни олиб боришда мутахассисларнинг касбий тайёргарлиги даражасига қўйиладиган юқори талаблар уларни тайёрлашни ташкил этишда янгича ёндашувларни талаб қилади.

Бизнинг фикримизча, юқори малакали мутахассис тайёрлашнинг асосий мезони нафақат унинг фавқулодда вазиятларда ҳаракат қилишга тайёрлиги, унинг белгиловчи ва таркибий элементлари назарий билимларни эгаллаш ва эгалик қилиш ҳамда улардан фойдаланиш бўйича амалий кўникмалардир. махсус машиналар, асбоб-ускуналар ва асбоблар, шунингдек, қутқарув ишларини олиб боришда тажриба орттириш, мотивация, психологик ўзини ўзи

бошқариш кўникмаларига эга бўлиш. Ўқув жараёни маълум бир минтақанинг реал шароитларига имкон қадар яқин шароитларда амалга оширилиши керак, бу ҳозирги вазифаларни бажаришга психологик тайёргарликни шакллантиришга ёрдам беради. [2].

Тезкор қидирув-қутқарув ва бошқа кечиктириб бўлмайдиган ишларни олиб бориш бўйича халқаро тажриба шуни кўрсатадики, қутқарув хизматлари қутқарувчилари ҳар қандай машғулот пайтида, уларнинг ҳаракатлари қанчалик маҳоратли бўлмасин, қутқарувчилар доимо дуч келадиган руҳий зўриқишларга бардош бера олмайди. Қутқарувчиларнинг психоген йўқотишларининг кўлами кўпинча психо-травматик омиллар (ҳалокатлар, фалокатлар, табиий офатлар оқибатлари) таъсирида уларнинг жисмоний йўқотишлари ҳажмидан ошади.

Ушбу ҳолатларни ҳисобга олган ҳолда, турли мамлакатларнинг тегишли идоралари фавқулодда вазиятлардан кейин одамларни психологик реабилитация қилиш муаммоси билан мақсадли равишда шуғулланадиган умумий тузилмадан ажратилган алоҳида ташкилотлар тузадилар.

Хусусан, Россия Федерацияси фавқулодда вазиятлар вазирлиги ҳузурида фавқулодда психологик ёрдам маркази ташкил этилган. Унинг вазифалари қаторига фавқулодда вазиятлар оқибатларини бартараф етишда қатнашган фавқулодда вазиятлар вазирлиги ходимларини психологик реабилитация қилишни ташкил этиш киради.

Шунингдек, Украина Республикаси фавқулодда вазиятлар вазирлигида ҳам худди шундай бўлинма мавжуд. Украина фуқаро муҳофазаси миллий университети негизида экстремал ва инқироз психологияси илмий-тадқиқот лабораторияси ташкил этилган, унинг вазифаси фавқулодда вазиятлар вазирлигининг психологик кўллаб-қувватлаш марказлари фаолиятини услубий таъминлаш ва улар билан ишлашга қаратилган. [1,5]

Юқоридагиларни ҳисобга олиб, Ўзбекистон Республикаси фавқулодда вазиятлар вазирлиги тизимида замонавий усулларни жорий этиш орқали қутқарувчиларни психологик тайёрлаш тизимини такомиллаштириш зарур.

Психологик тайёргарлик - бу касбий тайёргарлик тизимига ва бутун қутқарув хизмати фаолиятига катта аҳамиятга эга. Улар орқали шахс ва жамоанинг фазилатлари, касбий маҳорат элементлари ва фавқулодда вазиятларда қутқарув ва бошқа шошилиш ишларни олиб бориш учун ҳақиқий психологик талаблар ўртасида максимал мувофиқликка эришилади.

Қутқарувчиларнинг психологик тайёргарлиги қуйидаги асосий вазифаларни ҳал қилишга қаратилган:

- қутқарувчиларнинг фавқулодда вазиятлар зонасидаги вазиятга тез мослашишига кўмаклашиш;
- қутқарувчиларни психологик тайёрлаш ва ўтказиш табиати ҳақида ғояларини шакллантириш;
- экстремал шароитларда ишлаш учун қутқарувчилар ўртасида

психологик барқарорликни шакллантириш;

- қутқарув бўлинмалари ходимлари ўртасида турли қутқарув ускуналари ва воситаларидан фойдаланиш бўйича барқарор кўникмаларни ривожлантириш;
- қутқарувчиларда касбий муҳим фазилатларни шакллантириш ва ривожлантириш;
- экстремал шароитларда (психологлар ва шифокорлар йўқлигида) қутқарувчиларга психологик ёрдам кўрсатиш;
- қутқарув операциялари пайтида ва улар тугагандан сўнг бузилган ақлий функцияларни тиклаш.

Психологик тайёргарлик натижасида Ўзбекистон Республикаси фавқулодда вазиятлар вазирлиги ходимлари кундалик фаолият жараёнида ҳам психологик барқарорликни (тайёрликни) олдиндан шакллантирилиши, яъни потенциални белгиловчи психологик сифатлар тизимини шакллантириши керак. қутқарувчиларнинг қийинчиликларни енгиш ва қутқарув ишларини муваффақиятли амалга ошириш қобилияти оширади.

Вазифани бажаришдан олдин, психологик тайёргарлик жараёнида фавқулодда вазиятлар вазирлиги ходимлари психологик тайёргарлик ҳолатини шакллантиришлари керак, яъни руҳий ҳолат ва руҳий ҳолатни яқинлашиб келаётган қийинчиликларини енгиш учун сафарбар қилишлари керак. фаолият, мақсадга эришиш муваффақиятини таъминлаш.

Таълим жараёнида жабрланганларга муваффақиятли ёрдам бериш учун зарур бўлган ахлоқий ва иродавий фазилатлар ва ҳис-туйғулар (жасорат, қатъиятлилик, дадиллик, қатъиятлилик, ташаббускорлик, топшириқларни бажаришга тайёрлик, жамоавийлик туйғуси) шаклланади ва жиловланади, мотивацион муносабатлар фаоллашади. Тегишли билимларни тўплаш орқали маълум бир фавқулодда вазият ҳақида ғоялар шаклланади, кўникма ва қобилиятлар мустаҳкамланади ва психологик тайёргарлик, барқарорлик ва бошқаларни ривожлантиришга ёрдам беради.

Шундай қилиб, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги тизимидаги қутқарувчилар хавф унинг барча фаолиятига таъсир қилиши мумкин бўлган ички таранглик, руҳий-стресс ҳолатини келтириб чиқариши мумкинлигини билиши керак. Бу ҳолат зулм кўринишида ёки аксинча, психологик жараёнларнинг фаоллашиши, илгари олинган билим ва кўникмалар шаклида намоён бўлиши мумкин. Психологик қотиб қолиш унга нейро-психологик зўриқиш шароитида ўз-ўзидан куч беради, бу кескинликдан фаоллик ва ҳаракатларнинг мақсадга мувофиқлигини ошириш учун фойдаланиш қобилиятини беради.

Хулоса. Шубҳасиз, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги қутқарувчиларининг психологик тайёргарлиги муҳимлигини ортиқча баҳолаш қийин. Аммо, афсуски, бугунги кунга қадар тайёргарликнинг бу жиҳатига етарлича эътибор

берилмаяпти. Натижада уларнинг бундай ҳолатларга етарли даражада тайёр эмаслиги, ўқув жараёнида олган бошқа назарий билимлари ва амалий кўникмаларини тўлиқ қўллашни истамаслигидир. Қутқарувчиларнинг юқори сифатли психологик тайёргарлиги мунтазам равишда ва фақат мавжуд тенденцияларни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилган замонавий психологик усуллардан фойдаланган ҳолда амалга оширилиши керак.

Қутқарувчиларнинг муайян вазиятларга тўғри психологик тайёргарлиги, биринчи навбатда, олинган билимларни амалиётда тўлиқ қўллаш ва қутқарув ҳамда бошқа кечиктириб бўлмайдиган шошилиш ишларни бажариш, нафақат фавқулодда вазиятларнинг оқибатларини бартараф этиш, балки кундалик ҳаётда бахтсиз ҳодисалар содир бўлганда ҳам ўз самарасини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Андреев В. Е., Кучер А. А., Синицына Т. Ю. Особенности формирования компетенций психологической подготовленности спасателей аварийно-спасательных формирований госкорпорации «РОСАТОМ»/ Психопедагогика в правоохранительных органах, 2015, №2 (61)
2. Лустгартен Т. Ю. Формирование психологической готовности выпускников направления техносферной безопасности к действиям в чрезвычайных ситуациях, Вестник КГУ 2017, Стр 65-72.
3. Русаев Э.С. Психология человека в чрезвычайных ситуациях/учебное пособие// 1999 г. ГУ МЧС РОССИИ по Республике Башкортостан, 138 стр.
4. Шойгу Ю.С. Психология экстремальных ситуаций для спасателей и пожарных/ под общей ред. М.: Смысл, 2007 г.
5. Центр психологического обеспечения и работы с личным составом ГУ МЧС Украины в Луганской области. Психологи МЧС не отдыхают. иКб: http://lep.lg.ua/~cos_ugpo/ukr/psychology3.htm,